



Turun akademia Euroopan kulttuuripääkaupungissa

Toivo Viljamaa

*

Viime vuoden huhtikuussa käytiin mielenkiintoinen debatti Euroopan kulttuuripääkaupunkivuoden 2011 ohjelmasta aiheesta ”Kulttuuripääkaupunki unohti tieteen”.

Debatti koski läheisesti Turun vanhaa akatemiaa. Helsinkiläinen tiedekolumnisti Osmo Pekonen (HS 20.4.2010) ihmetteli, miksi Turun kulttuuripääkaupunkihankkeessa ei näy jälkeäkään korkeasta eurooppalaisuudesta, vaikka Turku oli vuosisatojen ajan Suomen tärkein portti Eurooppaan. Vanhan Turun akatemian viimeiset vuosikymmenet olivat erityisesti luonnontieteiden loistoaikaa, jolloin turkulaiset tekivät maailmanluokan tutkimusta: Missä ovat kulttuuripääkaupungin ohjelmassa sellaiset nimet kuin Henrik Gabriel Porthan, Pehr Kalm, Herman Spöring, Pehr Adrian Gadd, Johan Gadolin ja Anders Johann Lexell? Ihmettelyyn vastasi Turun Sanomien pääkirjoitus- ja artikkeli-toimituksen päällikkö Juhani Heimonen (TS 22.4.2010) ärtyneesti mm. ”Kolumnistitohtori on varannut Turulle tutulta kuulostavan roolin. Kaupunkivanhus pysyköön lestissään; tyytyköön esittelemään Linnaa, Katedraalia, Luostarinmäkeä ja 1640 perustetun kuninkaallisen Akatemian saavutuksia. Pekosen opastusta siivittää asenne, jonka mukaan Turussa on kiinnostavaa vain menneisyys.”

Debatti herätti henkiin vanhan kompleksisen kiistan Turun ja Helsingin välillä, kiistan, jonka alun perin synnytti Turun akatemian siirtäminen Helsinkiin keisarillisella päätöksellä Turun palon jälkeen v. 1827. Siirron jälkeen Turun akademia on osa Helsingin yliopiston historiaa ja edellä mainitut Turun akatemian tiedemiehet kuuluvatkin Helsingin yliopiston henkilögalleriaan. Turkuun on jäänyt konkreettisenä muistona akatemiasta muutamia rakennuksia ja myöhemmin pystytettyjä patsaita. Siksi lienee ymmärrettävää, että turkulaiset eivät ole innokkaita muistelemaan Helsingin ”omimia” suuruuksia. Ja eihän historiallinen perspektiivi ole edes mukana kulttuuripääkaupungin agendassa. Turun palo on vain historiallinen tapahtuma, joka symbolisoi nykyisen modernin Turun henkistä paloa luoda uutta moni-ilmeistä kulttuuria, tiedettä ja taidetta: ”Kulttuuripääkaupungissa tutkitaan Turun kaupungin luovaa infrastruktuuria, kulttuurin ja taiteen vaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin, julkisen tilan taidetta ja kaupunkitilan käyttäjiä, kulttuurivuoden tuotantoja tapaustutkimuksina, kaupunkilaisten muistoja ja Turkuun liitettyjä mielikuvia sekä Turku-puhetta eri medioissa”.

(www.turku2011.fi/.../.../info).



**

Pehr Kalmin puutarhatyön merkitystä ja perintöä käsiteltiin toki kulttuuripääkaupungin Urban Nature -seminaarissa 8.–9.9.2011. Muutenkin Pehr Kalm oli vuoden aikana hyvin esillä keskusteluissa, joissa pohdittiin hänen koepuutarhansa Hirvensalon Sipsalon kohtaloa (ks. Petter Portinin artikkeli tässä lehdessä). Turun akatemiaan ja sen toimintaan liittyviä tapahtumia järjestettiin kyllä kuluvan vuoden aikana, joskaan ei

kulttuuripääkaupunkivuoden 2011 viralliseen ohjelmaan kuuluvina ohjelmanumeroina. Mainitsen kaksi tapahtumaa, joissa molemmissa käsiteltiin Turun akatemian kukoistuskautta 1700-luvulla.

Lokakuuisena viikonloppuna 7.–8.10.2011 järjestivät Suomen oppihistoriallinen seura ja 1700-luvun tutkimuksen seura Valon aika -tapahtuman Åbo Akademin tiloissa.

Valon aika Turussa: Luonnontieteet ja Kunink. Akatemia 1700-luvulla – Ljusets tid i Åbo: Naturvetenskaperna och Kungl. Akademien på 1700-talet.

Puhujina tässä valistuksen ajan seminaarissa oli eri tieteidenalojen edustajia Suomesta ja ulkomailta. Esitelmät koskettelivat Turun akatemiaa ja erityisesti luonnontieteiden kukoistusaikaa. Kirkkaimpana tähtenä seminaarissa tuikki **Anders Johan Lexell** (1740–1784), matemaatikko ja tähtitieteilijä, joka loi suurenmoisen tutkijanuran Turun akatemiasta Pietarin akatemiaan.

Turun yliopiston ja Turun suomenkielisen työväenopiston keskiviikkoisin 21.9. – 9.11. järjestämä *Suomen tieteen kultakausi* -luentosarja esitteli Turun akatemian huipputiedemiehiä, jotka yleisessä kielenkäytössä ovat usein saaneet jonkin Suomen tieteenalan alkuunpanijan, perustajan eli ”isän” kunniamaininnan.

Esiteltäviä olivat ”Hyötytieteiden” edustajat:

Pehr Kalm (1716–1779), taloustiede, luonnontalous, Suomen ekologian isä; puutarhatalouden isä.

Pehr Adrian Gadd (1727–1797), ensimmäinen kemian professori, kemia ja maataloustiede.

Johan Gadolin (1760–1852), mineraalikemisti, Suomen kemiantutkimuksen isä, saavutti maailmanmaineen löytäessään 1794 uuden alkuaineen, yttriumin (Y).

Johan Haartman (1725–1788), Suomen lääketieteen isä, tautitutkija, sairaalalaitoksen perustaja.

ja ”Humanistiset” tieteet:

Henrik Gabriel Porthan (1739–1804), kansallisten tieteiden uranuurtaja, mm.

Suomen historian tutkimuksen isä.

Anders Chydenius (1729–1803),

yhteiskunnallinen valistaja, liberaalin taloustieteen isä.

Jako hyötytieteisiin ja humanistisiin tieteisiin vaikuttaa aluksi erikoiselta. Jako on kuitenkin ymmärrettävä niin, että se kertoo ajasta, jolloin nykyiset luonnontieteelliset, yhteiskuntatieteelliset ja humanistiset tieteet vasta alkoivat kehittyä ja etsiä suuntaansa: jako kertoo siis Turun akatemian kehityksestä tieteelliseksi instituutioksi. Turun akatemia sai alun perin sääntönsä, konstituutionsa, Uppsalan yliopistosta. Niitä noudatettiin – muutamien muutoksin – aina akatemian loppuun saakka: vaikka hallinto ja toimintatavat pysyivät alkuperäisen jäykkänä, koulutukselliset ja tutkimukselliset



Turun yliopisto ja Turun suomenkielinen työväenopisto
järjestävät yhteistyössä luentosarjan

Suomen tieteen kultakausi

Opistotalo, Usko Puustinen -sali Kaskenkatu 5, 20700 Turku. Vapaa pääsy!

ke 21.9. klo 17.30-19.30

Avaussanat, rehtori Keijo Virtanen

Upsala ja Turun Akatemia - pitkä ja läheinen yhteistyö, luennoitsija avoin
Turun Akatemian huippuvuodet, professori Timo Soikkanen

Hyötytieteiden edustajat:

ke 28.9. klo 17.30-19, **Pehr Kalm**. Luennoitsijana professori Petter Portin

ke 5.10. klo 17.30-19 **Pehr Gadd**. Luennoitsijana yliassistentti, FT Jari Niemelä

ke 19.10. klo 17.30-19 **Johan Gadolin**. Luennoitsijana professori Timo Soikkanen

ke 26.10. klo 17.30-19, **Johan Haartman**. Luennoitsijana professori Ilkka Välimäki

Humanistiset tieteet:

ke 2.11. klo 17.30 - 19, **Henrik Gabriel Porthan**.
Luennoitsijana professori Toivo Viljamaa

ke 9.11. klo 17.30-19, **Turun akatemian kasvatti
Anders Chydenius**.
Luennoitsijana professori Pentti Virrankoski



Turun yliopisto
University of Turku

turku
SUOMENKIELINEN
TYÖVÄENOPISTO

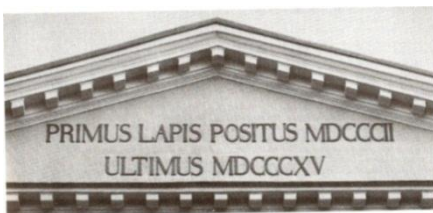
muutokset olivat mahdollisia. Aluksi akatemian tehtävänä oli ennen kaikkea pappien, lääkäreiden, virkamiesten ja upseerien kouluttaminen valtion palvelukseen. Suunnilleen näin koulutus jatkui koko 1600-luvun ajan. Ison vihan jälkeen tapahtui merkittävä muutos: akatemialta edellytettiin yhteiskuntaa ja valtiota hyödyttävää empirististä tutkimusta. Luonnon- ja taloustieteellistä tutkimusta harjoittivat erityisesti Carl von Linnén oppilaat fysiikan professorit J. Browallius ja C. F. Mennander sekä uuden taloustieteen oppituolin haltija Pehr Kalm ja uusi kemian professori P. A. Gadd. 1700-luvun jälkipuoliskolla käytännön tieteistä siirryttiin enemmän teoreettiseen tutkimukseen ja systemaattisiin havaintoihin mm. tähtitieteen ja kemian aloilla (J. Gadolin ja A. J. Lexell). Kansainvälinen toiminta oli vilkasta ja perustettiin tieteellisiä seuroja. Painotettiin kasvatuksen ja koulutuksen merkitystä. Ranskalaisen valistuksen sanoma teki tilaa yhteiskunnalliselle liberaalille keskustelulle (A. Chydenius). Ihmistieteisiin vaikutti ns. uushumanismi, joka antoi sivistävän virikkeen hyödyn ja taloudellisen edun tavoitteluun: historia, kansojen varhaiskulttuurit, kirjallisuus ja kielet tulivat tutkimuksen piiriin (H. G. Porthan).

Turun vanhassa keskustassa tuomiokirkon läheisyydessä olevat muistomerkit, Pietari Brahen patsas, Porthanin patsas ja Akatemiatalo, ovat kulttuuripääkaupungissa konkreettisesti läsnä kertomassa vanhasta Turun akatemiasta.

Suomen kenraalikuvernöörin kreivi **Pietari Brahen patsas** (vuodelta 1886) muistuttaa kulttuuripääkaupungissa käväisevälle turistille, että Turun akatemia perustettiin kreivin aikaan. Akatemian perustaja ja ensimmäinen kansleri seisoo jalustallaan juhlavasti puettuna ja *akatemian perustamisasiakirja* toisessa kädessään hän tavoittelee tyytyväisellä katseellaan vanhaa akatemiataloa; jalustaan on kirjattu tyytyväisen herran lentävä lausahdus: *Iagh war med landett och landett med mig wäl tillfreds.*

Porthanin patsas (vuodelta 1864), Suomen ensimmäinen henkilömonumentti, on kunnianosoitus Turun akatemian tunnetuimmalle opettajalle ja humanistille. Carl Eneas Sjöstrandin muotoilema patsas esittää ajatuksiinsa vaipuneen Porthanin nostamassa kynää kirjoittaakseen pohdiskelunsa tulokset paperille. Edessä on pronssilaatta, johon on kuvattu Suomen vaakuna. Sitä kannattelee kaksi enkelihahmoa, *valistuksen ja tieteen* geniuksat, soihtu kädessään. Jalustan taakse on kirjoitettu Porthanin nimi ja elinvuodet sekä latinankielinen ja suomenkielinen teksti. Jalustan molemmilla sivuilla on pyöreät medaljongit. Vasemmalla puolella ovat Porthanin oppilaiden Jakob Tengströmin ja Franz Mikael Franzénin muotokuvat. Oikealla ovat kuvattuina *Tiede ja Historia*. – Patsas on suomalaiskansallisen tunteen ilmaus ja se kuvaa Porthania suomalaisuuden esitaistelijana ja kansallisten tieteiden uranuurtajana, kuten Elias Lönnrot sanoi patsaan paljastustilaisuudessa 9.9.1864: *Mitä olisimme me nyt ja mistä koko kansan kieli ja historia, jos Porthania ei olisi ollut?*

Akatemiatalo on alun perin Turun akatemian käyttöön v. 1817 vihitty rakennus. Rakennuksen suunnitteli C. Chr. Gjörwell ja rakennustyötä valvoi Charles Bassi.



Rakentaminen käynnistyi v. 1802. Vuosina 1808–1809 käyty Suomen sota ja sitä seurannut maan liittäminen Venäjän valtakunnan alaisuuteen aiheuttivat kuitenkin rakennustöihin keskeytyksen, niin että talo valmistui vasta vuonna 1815. ”Ensimmäinen kivi asetettu 1802, viimeinen 1815”.

(Lähde: Hannu Laaksonen, Turun latinankieliset piirtokirjoitukset. Turun maakuntamuseon raportteja 7. Turku 1984, s. 46–50).

Akatemiatalo vaurioitui pahasti Turun palossa v. 1827. Tämän jälkeen akatemia siirrettiin Helsinkiin. Rakennus kunnostettiin entiselleen Engelin suunnitelmien mukaisesti ja luovutettiin vuonna 1830 Turun hovioikeuden, Turun tuomio-kapitulien ja lääninhallituksen käyttöön. Nykyään tilat ovat hovioikeuden käytössä, lukuun ottamatta juhlasalia, jota hallinnoi Turun yliopisto.



Kuva: Akatemiatalo v. 1827 tulipalon jälkeen (lähde: Wikipedia Commons).

Akatemiatalon rakentaminen oli jopa koko Ruotsin valtakunnassa merkittävä projekti. Valmistelussa olivat mukana myös akatemian parhaat voimat, mm. Henrik Gabriel Porthan ja Jacob Tengström. Suunnitteluun vaikuttivat kustavilaisen kulttuuripolitiikan ohella myös ajan tieteelliset käsitykset, mm. uushumanismi, ja kansalliset ideologiat. Akatemiatalon peruskiven muuraus vuonna 1802 oli merkkitapaus, johon osallistuivat muun muassa Ruotsin kuningas Kustaa IV Aadolf ja kuningatar Fredrika Dorothea. Tilaisuuden kunniaksi lyötiin myös mitali, missä oli kuninkaan kuvan lisäksi kirjoitus: *Augusto novae aedis acad. conditori pietas musarum aboënsium MDCCCII* "Kuninkaalle uuden temppelin perustajalle uskollisesti Turun muusat 1802". Teksti oli Henrik Gabriel Porthanin laatima ja se ilmaisee Turun akatemian tieteiden kiitollisuutta kuninkaalle. Rakennuksen päätykolmioihin suunniteltiin piirtokirjoitukset, etusivun frontoniin *Auraicis Musis Gustavi IV Adolphi Munificentia* ja takasivulle *Primus Lapis MDCCCII positus Ultimus...* Suomen siirtyminen Venäjän keisarin valtaan vaikutti myös Akatemiatalon rakentamiseen. Aleksanteri I ihastui valmisteilla olevaan rakennukseen ja lahjoitti merkittävän summan rakennustyön päättämiseen. Uuden lahjoittajan



myötä meni myös etusivustan päätykolmion piirtokirjoitus uusiksi muotoon FENNICIS MUSIS MUNIFICENTIA AUGUSTORUM "Suomen (tieteen) muusille Augustusten (hallitsijoiden) anteliaisuudesta". Piirtokirjoitus koristi Akatemiataloa v. 1814–1827. Kun akatemia Turun palon jälkeen

siirrettiin Helsinkiin, tuli myös tieteen taloa tarkoittava piirtokirjoitus tarpeettomaksi. Keisarillisen senaatin päätöksellä myytiin huutokaupalla Akatemiatalosta tarpeettomiksi jääneet 35 kullattua messinkikirjainta eniten tarjoavalle.

Viime vuonna edesmenneen kulttuurihistorioitsijan ja Turun historian tuntijan Hannu Laaksonen sanat (emt. s. 49–50) kuvaavat sattuvasti turkulaisia tuntemuksia vanhan akatemiantalon äärellä: "Lyhyen aikaa koristi piirtokirjoitus akatemiantaltoa. Turun palosta lähtien julkisivu on ollut vailla sitä ja se menettää jotain kokonaisuudesta. Inskription poistaminen on toisaalta ymmärrettävää: akatemia oli viety Helsinkiin, Turku oli tuhoutunut tulipalossa, hallitsijan armollisuus oli ollut lyhytaikainen – jopa Aleksanteri I:n patsas oli viety Helsinkiin. Turkuun ei jäänyt mitään muuta kuin itse rakennus muistuttamaan tuosta kaudesta, jolloin hallitsijoiden anteliaisuus rikastutti Auran ja isänmaan muusia".

Toivo Viljamaa
toivo.viljamaa (apud) sci.fi